

ATEBETÜ'L-HAKÂYIK'DA YER ALAN TÜRKÇE MANZUM HADİS TERCÜMELERİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Dr. Seyfullah KORKMAZ*

GİRİŞ

Edib Ahmed'in *Atebetü'l-Hakâyık*=*Hibetü'l-Hakâyık*¹ adlı eseri, Türk dili ve edebiyatının gelişme dönemindeki (yaklaşık XI-XII. asır) bir merhaleyi aydınlatması yönünden büyük önem arz etmektedir.

Atebetü'l-Hakâyık, Türk-İslâm kültürü sahasında dinî bir görüş ve hikemî tarzda kaleme alınmış 242 beytlik bir manzumedir. Eserin yazarı Yükneklî Edip Ahmed'in kişiliği, yaşadığı devir ve muhiti hakkındaki kesin bilgiler henüz ortaya çıkarılamamıştır².

"*Atebetü'l-Hakâyık* şiirleri, dilinin kuruluşu, *Kutadgu Bilig* dilinin yapılışına çok yakındır³". Bu durum bizi, Ahmed Yesevî ile Edib Ahmed'in birbirine yakın asırlarda yaşadıkları kanaatine götürmektedir.

Atebetü'l-Hakâyık, elimizde bulunan nüshalarında, Arapça başlıklar altında Türkçe şiirler yazılarak meydana getirilmiş bir eser olarak gözükmektedir. Şair, her başlık altındaki dizelerini ayet ve hadislerle te'yt etmiştir.

Reşid Rahmeti Arat, eserdeki Arapça başlıklarla metin içersinde yer alan ayet ve hadisler hakkında şu görüşleri ileri sürmüştür:

"*Kutadgu Bilig* ve '*Atebetü'l-Hakâyık* da dahil olduğu halde, bu gibi eserler, ayrı bâblar halinde tasavvur edilmiş olmakla beraber, müelliflerinin bunlara ayrı ayrı başlıklar yazmış bulduklarından ben şahsen şüphe ediyorum. Aksi takdirde nüshaların bu kısımlarındaki farkları izah etmek güçtür. '*Atebetü'l-Hakâyık*'a gelince bu gün elimizde bulunan nüshalarda görülen başlıkların, bugünkü halleri ile müellif tarafından yazılmış olması ihtimali yoktur.. Bütün başlıkların Arapça yazılmış

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

¹ Bkz., Edib Ahmed b. Yükneklî, *Atebetü'l-Hakâyık*, neş., Reşid Rahmeti Arat, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Yay. Ankara 1992; Ahmed b. Yükneklî, *Hibetü'l-Hakâyık*, Birinci ve İkinci Kısım, Şarihi ve Nâkili: Necib Âsım, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334.

² Arat, 1-3 ; Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara 1991, XIII; Nesimi Yazıcı, Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslâm Kültürünün Oluşumu-Gelişimi", *Diyanet*, sayı 4, Ekim-Kasım-Aralık 1993, 3- 16.

³ Etem Rahimoğlu Tenişev, "Ahmed Yesevî ve Ahmed Yükneklî'nin Eserlerinin Dili Üzerine", *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, (26-27 Eylül 1991) Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, 99-102.

olması, bizi bunların müelliften ziyade, müstensihlerin işi olduğunu kabule zorlamaktadır. Eserini herkesin kolayca anlayabileceği, o devir için sâde diyebileceğimiz bir dil ile yazmış olan şairin, bâb (bölüm) başlıklarını Arapça yazmış olduğu tasavvur edilemez. Aynı mülâhaza, şairin sözlerini te'kit için ilave edilen âyet hadis ve diğer Arapça tâbirler için de ileri sürülebilir.⁴

Reşid Rahmeti Arat'ın ileri sürdüğü bu görüşlerin bir kısmına katılmak epeyce zordur. Evet, Edib Ahmed'in o devir için herkesin anlayabileceği bir Türkçe kullandığı doğrudur. Ancak eseri incelediğimizde anlarız ki Edib Ahmed, İslam dinini çok iyi öğrenmiş, Kuran ve hadisin anlamını da kavrayan bilge şair bir kişidir. Türkçe'nin yanında Arapça ve Farsça'yı da çok iyi bildiği eserinden anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakınca, '*Atebetü'l-Hakâyık*'da gördüğümüz Arapça başlıklarla ayet ve hadisleri de Edip Ahmed'in yazmış olabileceğini kabul etmek, daha isabetli olur.

Ayrıca, eserin her bir bâbındaki hadislere ve bunların manzum tercümelerine bakınca da büyük ihtimalle, '*Atebetü'l-Hakâyık*'ın Türkçe manzum hadis tercümelerinden meydana getirildiği sonucuna varırız. Eser, bu yönüyle Türk İslâm edebiyatındaki manzum 40 kırk hadis tercümelerine benzemektedir. Aslında Edip Ahmed, hadisleri, manzum olarak tercüme etmekle, Türk İslâm edebiyatında bu türün öncüsü olmuştur.

Bu yönüyle Edip Ahmed, hadisleri Türkçe şerh ve tercüme ederek⁵ *Nehcü'l-Feradis*⁶ (Ter. 815 /1358)'i yazan Mahmud b. Ali'den, kırk hadisi Farsça manzum tercüme eden Câmî⁷ (trc. 886/1481)'den, *Kırk Armağan*⁸ in müellifi (trc.815/1412) Kemal Ümmi'den ve Ali Şir Nevâî⁹ (1441-1501) den kronolojik olarak çok daha önce gelir.

Ayrıca, eserde gördüğümüz tercüme, Kur'an ve hadislerin Türkçe'ye çevrilmesi yolunda atılmış ilk önemli adımlardır¹⁰.

Şimdi, Edib Ahmed'in hadisleri nasıl manzum tercüme ettiğini, söz konusu eseri olan *Atebetü'l-Hakâyık*'dan seçtiğimiz aşağıdaki örneklerle görelim:

⁴ Arat, 11.

⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1954.

⁶ Bkz., *Nehcü'l-Ferâdis II*, Çevriyazı: János Eckmann, Yay., Semih Tezcan-Hamza Zülfikar, Türk Dil Kurum Yay., Ankara; Karahan, 136-137.

⁷ Câmî, "Hadis-i Erbaîn Tercümesi", neş. Necib Asım, *Millî Tettebbu'lar Mecmuası*, İstanbul 1331, II, 143-149; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, 100 - 106

⁸ Karahan 146-148.

⁹ Nevâî'inin eseri için bkz: "Erbaîn Hadis Tercümleri" *Millî Tettebbûlar Mecmuası*, İstanbul 1331, IV, 149-155.

¹⁰ Tuncer Gülensoy, "*Atebetü'l-Hakâyık*", *T.D.V.İ.A.*, İstanbul 1991, IV, 50-51.

ATEBETÜ'L-HAKÂYİK'DAKİ MANZUM HADİS TERCÜMELERİ

Hadis:

قال النبي عليه السلام اطلبوا العلم ولو بالصين¹¹

(Kale'n-Nebiyü aleyhi's-selâm: "Utlubu'l-'ılme velev bi's-Sîn" : Hz Peygamber Aleyhisselam Buyurdu: "Bilim ve fen, Çin'de de olsa öğrenin ve peşinden gidin")

Manzum Tercümesi:

Feûlün feûlün feûlün feûl

Bilig birle 'alim yokar yokladı
Biligsizlik erni çökerdi kodı
Bilig yind usanma bil ol hak **Resûl**
« Bilig Çin'de erse siz arkang tidi »*

Âlim bilgi ile yükseldi
Bilgisizlik insanı aşağı düşürdü
Bilgiyi ara usanma; bil ki o hak **Resûl** :
« Bilgiyi Çin'de bile olsa, arayınız » dedi¹².

Bu dörtlüğü dikkatle inceleyecek olursak; Edib Ahmed'in, hadis tercümesini kıt'a içersinde şüirin veznine uydurarak verdiğini görürüz.

Edib Ahmed, yukardaki kıt'ayı aldığımız bölüme, "Bilginin Yararı ve Cahilliğin Zararı" ismini vermiştir. Bu kısımdaki mısraların ekseriyetine de "bilig" (bilgi) kelimesiyle başlamış ki bu durum da yeni bir üslûp olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edib Ahmed'den çok daha sonraki yıllarda da Gelibolulu Mustafa Âlî (1541-1600), bir kıt'a içersinde aynı vezinde hadisin hem Arapça metnini hem de Türkçe tercümesini¹³ vererek yeni bir tarz ortaya koymuştur.

¹¹ Hadis için bkz., Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ' ve Müzîlü'l-İlbâs amm'e-Ştehere mine'l-Ahâdîsi alâ Elsinati'n-Nâs*, Beyrut, 1988, I, 138.

* Aynı hadisi, Fevrî (Ahmed, ölm: 978/1570) *Hadis-i Erbaîn Tercümesi*'nde,

Taleb eyle deķâyık-i 'ilmi
Lâzım olursa Çin'e sefer eyle
Hızr-mânend ol âb-ı hayvânı
Ara zulmet içinde olsa eger

dizeleri ile vermiştir, bkz: Karahan, 320-321. (Dikkat edilecek olursa çok daha önce yıllarda yapılmasına rağmen Edib Ahmed'in tercümesi daha sâdedir.)

¹² Arat, 48, 86, XI; Necib Asım, 2. kısım, 15.

¹³ Bk : Hasan Aksoy, *Gelibolulu Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, İstanbul 1991.

Hadis :

قال النبي عليه السلام مقتل الرجل بين فكيه

(Peygamber aleyhisselam demiştir ki "İnsanın ölümü iki çenesi arasındadır".)

Manzum Tercümesi:

Biliglig kereklig sözüng sözleyür
Kereksiz sözini kömüp kizleyür
Biligsiz ne aysa ayur ukmadın
« Anın öz tili öz başını yiyür »

Bilgili (ancak) lüzumlu sözü söyler;
Lüzumsuz sözü gömerek, gizler;
Bilgisiz ne söylese, anlamadan söyler,
« Onun kendi (öz) dili, kendi başını yer »¹⁴.

Hadis :

وذلك قوله عليه السلام هل يكب الناس على مناخرهم إلا حصايد السنثم في النار إلى آخره ¹⁵

(Bu Peyfamber aleyhisselamın sözüdür: "İnsanlar, ancak dillerinin mahsül-leri sebebiyle yüzükoyun cehenneme atılırlar".)

Manzum Tercümesi:

Küdezgil tiliñni kel az kıl sözüñg
Küzedilse bu til küdezlür özüñg
Resül erni otka yüzün atguçi
Til ol tidi yag til yul ottın yüzüñg

Dilini sıkı tut, gel sözünü kısa kes;
Dil korunursa kendin korunmuş olursun
Resül - "İnsanı yüzü koyun âteşe atan dildir"- dedi
Dilini sıkı tut, yüzünü ateşten kurtar¹⁶.

¹⁴ Arat, 49-50, 57, A 25.

¹⁵ -Tirmizî, Sünen, İman / 8, terc., O. Z. Mollamchmetoğlu, Sünen-i Tirmizi Tercümesi, İstanbul 1975, IV, 376-377.

¹⁶ Arat, 53, 88; Necib Asım, I, 39-40, II, 19; **Büyük Türk Klâsikleri** isimli eserde bu kıt'a, Gözet dilini, az söyle sözünü
Gözetilse dil, gözetirsin sözünü
Resül, eri ateşe atan dil dedi;
Tut dilini, kurtar ateşten yüzünü
mısraları ile günümüz Türkçesine aktarılmıştır bkz., A. B. Ercilasun, 162.

Hadis:

وذلك قوله عليه السلام الكذب داء و الصدق شفاء

(Hz. Peygamber sözüdür: Yalancılık hastalık, doğruluk şifadır.)

Manzum Tercümesi:

Köni söz asel teg bu yalğan basal
Basal yip acıtma ağız yi asel
Bu yalğan söz ig teg köni söz şifa
Bu bir söz ozakı urulmuş mesel

Doğru söz bal, yalan söz, soğan gibidir;
Soğan yiyip ağzı acılandırma; bal ye
« Yalan söz hastalık, doğru söz şifadır »
Bu söz eskilerden söylenmiş bir izdir (hadistir)¹⁷.

Hadis:

وذلك قوله عليه السلام¹⁸

"Ve kavluhu Aleyhisselam: "Ed-dünya mezra'atü'l-âhireh":
Peygamber aleyhisselam sözüdür: "Dünya, ahiretin tarlasıdır".

Manzum Tercümesi:

Bu dünya neñgindin yigü kedgülük
Al Artuk tileme vebal yüdgülük
Tarıglık tip aymış ajunnu **Resül**
Tarıklıkta katlan tarı edgülük

Bu dünya malından yiyecek giyecek (kadar) al;
Fazlasını isteme (fazlası) yüklenecek vebâldir
Resül "dünya için tarladır" demiş;
Tarlada çalış-çabala ve iyilik ek¹⁹.

Hadis:

قال النبي صلى الله عليه وسلم حب الدنيا رأس كل خطيئة²⁰

(Hz. Peygamber buyurdu: "Dünyaya gönül bağlamak, baş hatadır".

¹⁷ Arat, 53, 88, A 38.

¹⁸ Aclûnî, I, 412.

¹⁹ Nesib Asım, I, 45-47, II, 21-22,; Arat,55, 89.

²⁰ Aclûnî, I, 344.

Manzum Tercümesi:

Bu ajun ma körmekke körklüg taşı
Velikin içinde tümen nâhoşı
Bakıp taş bezekin körüp sen muñga
Köñgül bamakıñ bil hatâ'lar başı

Bu dünyanın da dıştan görünüşü güzeldir,
Fakat içinde binlerce nâhoşluk vardır,
Bakıp dış süsünü görerek senin ona
Gönül bağlaman, bil ki, hatâların başıdır"²¹.

Hadis:

قال النبي صلوات الله و سلامه عليه تخافوا عن ذنب السخي فإن الله أخذ بيده كلما عثر ²²

(Kale'n-Nebiyü salevâtü'llahî ve selamuğu aleyhi "tehâfû 'an zenbi's-sahiyyi fe inne'llahe ehaze bi-yedihi küllemâ 'asere.)

(Peygamber Aleyhisselam demiştir ki : Eğer cömert değilseniz, cömerdin işlediği günahı işlemekten korkun ; zira cömerdin her ayağı sürttükçe Tanrı elinden tutar.)

Manzum Tercümesi:

Eğilmez köñgülni akı er eğer
Tegilmez muradka akı er teğer
Bahillikni kanı öğer til kayu
Akıllıkni 'am has tözü halk öğer

Eğilmez gönülü cömert adam eğer
Erişilmez murada cömert adam erişir
Hasisliği öven dil hani, neredi
Cömertliği âm, has, bütün halk över ²³.

Hadis :

قال النبي صلى الله عليه وسلم من تواضع رفعه الله و من تكبر خذله الله ²⁴

(Peygamber aleyhisselam buyurmuştur ki : "Tanrı, alçak gönüllü olanları yükseltir, burnu dikine gidenleri de alçaltır".)

²¹ Arat, 57, 91, A 53 ; Necib Asım, II, 25.

²² Aclûnî, I, 297.

²³ Arat, A 55, 59, 91.

²⁴ Aclûnî, II, 242.

Manzum Tercümesi:

Tevazu kılığını kötrür idi
Tekebbür tutar erni kemşur kodı
Ulugsınma zinhar ulug bir bayat
Ulugluk meniñ siz alınmañ tidi

Tevazu göstereni Tanrı yükseltir
Kibirli olanı aşağı atar
Ululuk taslama sakın, ulu, yalnız Tanrı'dır
O, "Ululuk benimdir siz üzerinize almayın" dedi ²⁵

Hadis :

وذلك قوله عليه السلام لو كان لابن آدم واديان من ذهب لتمنى ثالثا ²⁶

(Peygamber aleyhisselam sözüdür : "Ademoğlunun iki altın vadisi olsa üçüncüsünü de isterdi".)

Manzum Tercümesi:

Haris tirip armaz usanmaz bolur
Harislik iginiñ emin kim bilür
Haber bar birilse eger ademi
İki kol dinar ma ol üç kol kolar

Haris mal toplamaktan yorumlak ve usanmak bilmez;
Harislik hastalığının ilacını bilen varmı,
Bir hadis vardır: « eğer bir kimseye iki vadi dolusu dinar verilirse,
O, (muhakkak) üç vadi ister ²⁷. »

Hadis:

قال النبي عليه السلام التعظيم لأمر الله والشفقة على خلق الله ²⁸

(Peygamber aleyhisselam demiştir ki : Tanrı'nın yaratmasına bütünüyle tam bir saygı ve yaratıklarına da bütünüyle tam bir sevgi ve şefkat göstermek en büyük görevdir".)

²⁵ Necib Asım, II, 21, Arat, 63, 92, B 29.

²⁶ Aclûnî, II, 161.

²⁷ Arat, 65, 93, Necib Asım, II, 34.

²⁸ Aclûnî, II, 10, (1557. Hadis).

Manzum Tercümesi:

Musulmanka müşfik bolup mühriban
Sañga sandukuñg teg musulmanka san
cefa kılđaçıñgka yanut kıl vefa
Arımaz neçe yusa kan birle kan

Müslümana karşı şefkatli ve merhametli ol
Kendin için düşündüklerini müslüman için de düşün
Sana cefa edene vefa ile mukabele et
Ne kadar yıkanırsa yıkansın, kan, kan ile temizlenmez ²⁹.

Hadis:

وَقَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ كَظْمٍ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَىٰ إِتْفَادِهِ مَلَأَ اللَّهُ قَلْبَهُ إِيمَانًا وَ أَمْنًا
وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنْ يَعْفُ مِنَ اللَّهِ لَهُ ³⁰

Peygamber aleyhisselam sözüdür: "Kızma gücü varken kızmayıp, öfkesini tutan kimsenin kalbini Allah, iman ve güvenle doldurur".

Yine Peygamber Aleyhisselam sözüdür: "Affedeni, Tanrı da affeder".

Manzum Tercümelere :

Yazuklug kişiniñg yazukın geçür
Adavet kökini kazıp sen köçür
Yalınılsa tutnup gazap hikd otı
Halimlik suvın saç ol otını öçür

Kusurlu adamın kusurunu affet
Düşmanlık kökünü kazıp, ortadan kaldır;
Hiddet ve düşmanlık ateşi tutuşarak alevlenirse
Yumuşaklık suyunu serp ve o ateşi söndür ³¹.

Hadis :

وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْتَظِرُ الْفَرَحَ بِالصَّبْرِ عِبَادَةَ ³²

(Peygamber aleyhisselamın şu hadisi de bu anlamadır: "Sabırla rahatlamayı beklemek, ibadettir.")

²⁹ Arat, 66, 67, 94, CIL.

³⁰ Aclûnî, II, 275.

³¹ Arat, 67, 94, A 81.

³² Aclûnî, I, 206.

Manzum Tercümesi :

Bela kelse sabr it ferahka küdüp
Küdüp tur ferahka bela renc yodup
Öçer mihnet oti keçer nevbeti
Kalur sabr idisi sevabın yüdüp

Belâ gelirse, ferahı (kurtuluşu) bekleyerek sabret;
Belâ ve zahmeti yok etmeğe çalışarak, ferahı bekle
Mihnet âteşi söner, nevbeti geçer;
Sabır sahibi, sabrettikçe sevab kazanır³³.

Hadis :

وذلك قوله عليه السلام ألف صديق قليل وعدو واحد كثير

(Peygamber aleyhisselam sözüdür : "Bir insan için bin dost az, bir düşman çoktur".)

Manzum Tercümesi:

Ukup sözle sözni ivip sözleme
Sözünğ kizle kidin başınğ kizleme
Miñg er dostuñg erse öküş körmegil
Bir er duşman erse anı azlama

Sözünü düşünerek söyle acele etme
Sözünü sakla ki, sonra başını saklamayasın,
Bin kişi dostun olsa çok görme;
Bir kişi düşman olsa, azımsama³⁴.

Hadis:

كما قال النبي عليه السلام من مشى مع ظالم فقد أجرم³⁵

(Yine Peygamber aleyhisselam demiştir ki : Zalimin (haksızın) yanında yürüyen, suç işlemiştir: "Zâlimle birlikte hareket eden kimse onun suçuna iştirak etmiş olur"³⁶.)

³³ Arat, 69, 95, Necib Asım II, 39.

³⁴ Arat, 69, A 86 ; Necib Asım, II, 40.

³⁵ Kuzâ'ı, Ebu Abdullah b. Selâme el-Kuzâ'ı, Şihâbü'l-Ahbâr, Neş., Ali Yardım, Şihâbü'l-Ahbâr Tercümesi, Damla Yay., İstanbul 1999, 97

³⁶ Şihâbü'l-Ahbâr Tercümesi, 97.

Manzum Tercümesi:

İşi edgü bolsa er edgü bolur
Er iş edgüsündin öküş hayr bolur
İsizke yavuma isiz suhbeti
Sini terkin isiz kılıklık kılır

İnsanın arkadaşı iyi olursa, kendisi de iyi olur;
İnsan arkadaşının iyi olmasından çok hayır görür;
Kötüye yaklaşma kötü sohbeti
Seni hemen kötü huylu yapar ³⁷.

Hadis:

قال النبي عليه السلام حلالها حساب وحرماها عذاب

(Peygamber Aleyhisselam demiştir ki : "Kazancın helâli sorgu, haramı azaptır."

Manzum Tercümesi :

Aya malka suk er yakın bil bu mal
Bu kün kadgu sakınç yarın yük vebal
Haram erse malıñ azap ol soñğı
Hisap ol eger bolsa malıñ halal

Ey mala karşı haris adam, gerçek bil ki, bu mal
Bugün kaygı ve düşünce; yarın ise yük ve vebaldir;
Malın haram ise, sonu azâptır;
Eger malın helâl ise (onun da) hesabı sorulur ³⁸.

Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig'* de Veli Şair Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet'* te Ahmed Edip, *Atebetü'l- Hakâyik'* da Hz Peygamberin emanet olarak bıraktığı Kur'an ve Hadis'i birinci derecede kaynak olarak kullanmayı temel prensib olarak kabul etmiş ve bunu gelenekleştirmişlerdir. Böylece kendilerinden sonraki yazar ve şairlere örnek olma şerefini de hak etmişlerdir.³⁹

Atebetü'l -Hakâyik, aynen *Kutadgu Bilig* gibi *Şehnâme** vezninde yani aruzun "feûlün feûlün feûlün feûl" kalıbında yazılmıştır. Eserin başında yer alan

³⁷ Arat, 71, 96, Necib Asım, II, 42.

³⁸ Arat, 74, 97, Necip Asım, II, 47.

³⁹ H. İbrahim Şener, "Yesevî Hikmetlerinin Kaynağı Olarak Âyetler Üzerine Bir Değerlendirme" Ahmed-i Yesevî Hayatı Eserleri Tesirleri, Hazırlayan Mehmet Şeker-Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, 353-374; *Yesevîlik Bilgisi*, Hazırlayan Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2000 ; 199-210.

Şehnâme, Firdevsi' (329/940 - 411/1020?)'nin yazdığı İran millî destanıdır bkz., Mehmet Kanar, "Firdevsi" T.D.V.İ.A. İstanbul 1996, XIII, 125-127.

-Tanrı'nın, Hz. Peygamber'in, dört sahâbenin, Emir Dâd İspehsâlâr Bey'in methi ve kitabın yazılmasına dair olan - kısımlar beyitler şeklindedir ve gazel tarzında kafiyelenmiştir. Asıl eser ise (yukarda verdiğimiz hadislerin geçtiği kıt'alarda olduğu gibi) dörtlükler halindedir. Her dörtlük mânilerde olduğu gibi "a a x a" şeklinde kafiyelenmiştir. *Atebetü'l-Hakâyık*, dörtlükler olarak ve mânilerin kafiye düzeninde yazılmasına karşılık, *Kutadgu Bilig* beyitler halinde ve mesnevî tarzında yazılmıştır. *Atebetü'l-Hakâyık* ile *Kutadgu Bilig* arasındaki en önemli fark budur. Ancak *Kutadgu Bilig*'de aralarda zikredilen dörtlüklerin hem vezince, hem de kafiye düzeni bakımından *Atebetü'l-Hakâyık* ile aynıyet göstermesi dikkat çekici bir durumdur. (Aynı asırların ve çevrenin eseri olduğunu tahmin ettiğimiz) *Divanü Lügati't-Türk*'deki dörtlükler ise, hem hece vezni ile yazıldıkları, hem de koşma tarzında kafiyelendirildikleri için farklılık göstermektedirler.⁴⁰

Sonuç olarak, yukarda verdiğimiz hadisler ve manzum tercümeleri göz önüne alındığında; Edib Ahmed'in *Atebetü'l-Hakâyık* isimli eserinin, **Türk-İslâm Edebiyatının ilk manzum hadis tercümeleri** olduğu anlaşılır. Eserdeki manzum hadis tercümelerinin sayısının 40'ı bulunduğunu tahmin etmekteyiz. Tahminî olarak söylüyoruz çünkü, eserin bir bölümünün kayıp olduğu ve henüz ortaya çıkarılmadığı bilinmektedir. Eser, ihtiva ettiği manzum hadis tercümeleriyle, Türk-İslâm Edebiyatında bir tür olarak ortaya çıkan manzum kırk hadis tercümelerinin öncüsü olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafâ' ve Müzîlü'l-İlbâs amm'e-Şehere mine'l-Ahâdisi alâ Elsinati'n-Nâs**, I-II, Beyrut 1988.
- Aksoy, Hasan, **Gelibolulu Âfî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri**, İstanbul 1991.
- Ali Şir Nevâî, "Erbaîn Hadis Tercümleri" neş. Necib Asım, **Millî Tetebbûlar Mecmuası**, İstanbul 1331, IV, 149-155.
- Câmi, "Hadis-i Erbaîn Tercümesi", neş. Necib Asım, **Millî Tetebbu'lar Mecmuası**, İstanbul 1331, II, 143-149.
- Edib Ahmed b. Mahmud Yukneki, **Atebetü'l-Hakâyık**, neş. Reşid Rahmeti Arat, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 1992.
- , **Hibetü'l-Hakâyık**, Birinci ve İkinci Kısım (metin) Şarihi ve Nâkili: Necip Asım, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334.

⁴⁰ A. Bican Ercilasun, "Başlangıcından Onüçüncü Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri" **Büyük Türk Klâsikleri**, İstanbul 1985, I, 158-159.

- Ercilasun, A. Bican , "Başlangıcından Onüçüncü Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri" **Büyük Türk Klâsikleri**, İstanbul.1985, I, 158-159.
- Gülensoy, Tuncer "Atebetü'l-Hakâyık", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, , İstanbul 1991, IV, 50-51.
- Kanar, Mehmet, "Firdevsî" **T.D.V.İ.A.** İstanbul 1996, XIII, 125-127.
- Karahan, Abdülkadir, **İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Yay. İstanbul 1954.
- Kuzâ'î, Ebu Abdullah b. Selâme el-Kuzâ'î, **Şihâbü'l-Ahbâr**, Neş., Ali Yardım, **Şihâb'ül-Ahbâr Tercümesi**, Damla Yay., İstanbul 1999.
- Mengi, Mine, **Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, Ankara 1991.
- Şener, H. İbrahim, "Yesevî Hikmetlerinin Kaynağı Olarak Âyetler Üzerine Bir Değerlendirme" **Ahmed-i Yesevî Hayatı Eserleri Tesirleri**, Hazırlayan Mehmet Şeker - Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, 353-374; **Yesevîlik Bilgisi**, Hazırlayan Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2000 ; 199-210.
- Tenişev, Etem Rahimoğlu, "Ahmed Yesevî ve Ahmed Yüknekî'nin Eserlerinin Dili Üzerine", **Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, (26-27 Eylül 1991) Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, 99-102.
- Tirmizî, **Sünen**, terc., O. Z. Mollamehmetoğlu, **Sünen-i Tirmizi Tercümesi**, I-V, İstanbul 1975.
- Yazıcı, Nesimi, Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslâm Kültürünün Oluşumu-Gelişimi", **Diyanet Aylık Dergi**, sayı 4, Ekim-Kasım-Aralık 1993, 3-16.